

Mirza Buljubašić^{*1}

PROFIT BEZ ČASTI: OBJAŠNJENJA UZROKA KRIMINALA BIJELIH KRAGNI KROZ EMPIRIJSKA TESTIRANJA MIKRO-TEORIJA

SAŽETAK

Početkom prošlog stoljeća, od prve globalne ekonomske krize, kriminal bijelih kragni postao je upadljiv društveni i politički problem. Danas, ovaj fenomen okupira naučnike iz različitih disciplina i praktikante. Ovaj rad osmišljen je kako bi predstavio široku paletu savremenih empirijskih istraživanja i teorija na mikro nivou u domenu kriminala bijelih kragni. U ovome radu diskutovani su uzroci kriminala bijele kragne kroz prizmu teorija učenja, neutralizacije, kontrole i samokontrole, te njihovog empirijskog istraživanja. Rad nudi sveobuhvatan i kritički osvrt na trenutno stanje u području kriminologije i djelimično krivičnog prava. Zaključujemo da ne postoji singularni koncept ni objašnjenje kriminala bijelih kragni. Ovaj rad, naprotiv, sugeriše integrisani pristup u traganju za odgovorom zašto dobri ugledni ili visoko rangirani ljudi čine krivična djela (bijelih kragni).

95

Ključne riječi: kriminal bijelih kragni, teorija, kriminologija, učenje, neutralizacije, kontrola.

UVOD

Iako je prošlo skoro 80 godina od kada je Edwin Sutherland u svom predsjedničkom obraćanju Američkom sociološkom udruženju skovao termin kriminal bijelih kragni,² zainteresovanost naučnika i praktikanata za ovaj fenomen je ostala prisutna do danas. Sutherland je prvi pisao o krivičnim djelima onih iz viših društvenih klasa u tekstu iz 1934. godine u prestižnom naučnom časopisu *Criminology*. On je, u suštini, iskoristio termin kriminaloidnog koncepta kojeg je preuzeo i prvi upotrijebio E.A. Ross 1907. godine djelu *Grijeh i Društvo*, opisujući ga kao krivično djelo

¹ Asistent na katedri za Kriminologiju, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

² U ovome radu naizmjenično se koriste pojmovi kriminal visokopozicioniranih i uglednih ličnosti i kriminal iz viših slojeva/klasa društva/ešalona, kriminal moćnih, kao sinonim za kriminal bijelih kragni.

koje izaziva veću štetu i opasnost od drugih ‘minornih’ krivičnih djela.³ I drugi su prije Sutherlanda indirektno razmatrali koncepte kriminala viših klasa.⁴ Pored njih Sutherland se također oslonio i na publikaciju *Kriminal i ekonomski uvjeti* iz 1916. godine europskog kriminologa Willama Bongera.⁵

Izraz ‘bijele kragne’ se formirao tokom 20. stoljeća i predstavlja specifičnu društvenu klasu koja se veže uz napredak tehnologije, tačnije usko je vezana preorijentaciju ekonomije zapadnih zemalja na uslužni sektor, koji je umanjio potrebu za fizičkim radom i povećao potrebu za pojedincima sa višim obrazovanjem i stručnim kvalifikacijama. Poznato je iz prošlosti da su visoki javni službenici imali privilegirani položaj koji su iskorištavali. Historijski gledano postojali su razni odnosi između poslodavca i radnika. Lokalni privatnici su zapošljavali radnike u odnosu koji se zasnivao na povjerenju, stvarajući idealne uslove za pojavu krivičnih djela iz skupine ‘bijelih kragni’. S historijskim razvojem razvili su se i pojedini modaliteti kriminala bijelih kragni. Danas, ovi oblici krivičnih djela ne izazivaju veliku pažnju javnosti, policijskih i pravosudnih organa u Bosni i Hercegovini i globalno. Gotovo uvjek su usmjereni na pribavljanje ekonomske ili imovinske koristi i po pravilu se vrše radi podizanja ionako visokog standarda, odnosno moći i ugleda pojedinaca gdje su mogućnosti za otkrivanje i procesuiranje izuzetno otežane i vrlo komplikirane. Naime to nije zločin bez žrtava, naprimjer, jedna prevara može da uništi kompletну firmu, razoriti porodicu brisanjem njihove kompletne ušteđevine, ili da košta investitore bilione novaca, te je u stanju ozbiljno ugroziti finansijsku sigurnost jedne države i velikom broju stanovnika učiniti više štete za razliku od konvencionalnog kriminala. Prema Sutherlandu:

„mnoga krivična djela bijelih kragni su omogućena zbog poduzetnika koji drže dvije ili više neskladne i sukobljene pozicije od povjerenja, što je analogno fudbalskom treneru koji sudi utakmicu u kojoj njegov tim igra.“⁶

³ Cf. E.A. Ross, *Sin and society: An analysis of latter-day iniquity*. Houghton Mifflin, Boston 1907.

⁴ Cf. U. Sinclair, *The Jungle*. Doubleday and Page, New York 1906; Cf. I.A. Tarbell, *The History of the Standard Oil Company*. MacMillan New York, 1904; Cf. L. Steffens, *The Shame of the Cities*. McClure, Phillips, New York 1904; Cf. F. Norris, *The Pit*. Doubleday Page, New York 1903.

⁵ Cf. W. Bonger, *Criminality and Economic Conditions*. Little, Brown, and Company, Boston 1916.

⁶ E. Sutherland, „Crime and Business“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* vol. 217 1/1941, 112.

Kada su Marshall Clinard i Richard Quinney 1973. godine izdali djelo *Sistemi kriminalnog ponašanja* i napravili dihotomnu podjelu kriminala bijelih kragni na: (i) korporativni i (ii) okupacioni kriminal, započelo je postepeno širenje koncepta. Korporativni kriminal su definisali kao nezakonita ponašanja počinjena od strane uposlenika korporacije, koji je djelovao za interes korporacije, dok su okupacioni kriminal definisali kao kršenje normi u aktivnostima koje se odvijaju unutar okupacija ili profesija. Ovim je očigledno postavljena razlika između krivičnih djela bijelih kragni počinjenih od strane korporacija i krivičnih djela protiv korporacija.⁷ Vrijedi dodati da je Daily 1989. godine navela da kriminal bijelih kragni može biti izvršen i bez obavljanja funkcije, odnosno vršenja određenih poslova ili dužnosti, dakle izvan okupacionog djelovanja. Ipak, njena konceptualizacija visokopozicioniranih⁸ i uglednih ličnosti⁹ je ostala gotovo izolirana. Generalno, postoje dva načina definisanja kriminala bijelih kragni, i to ona koja su zasnovana na: (i) počiniteljima i (ii) protivpravnim djelima. Prvi smatraju da kriminal bijele kragne se determinira prema pojedincu koji se nalazi na visokom društvenom položaju ili uživa iznimani renome u društvu. Drugi smatraju da su to protivpravna djela koja koriste nefizička sredstva prisile, djeluju prikriveno i krše dato povjerenje ili odgovornost s ciljem sticanja novca ili imovine, odnosno korporativne/poslovne ili lične prednosti.¹⁰

Sveobuhvatna univerzalna definicija kriminala bijelih kragni ne postoji. Za potrebe ovoga rada kriminal bijelih kragni definišemo kao korištenje profesionalnog položaja i/ili steknutog društvenog ugleda kojim se (ne) čine protivpravna djela od individua tokom okupacijskih aktivnosti, a kojima se narušava povjerenje, odgovornost ili dužnost. Najčešće ga izvršavaju

97

⁷ M. Clinard/ S. Quinney, Criminal behavior systems: A typology. *Holdt, Rinehart & Winston, New York* 1973, 187-193.

⁸ Konceptualno, za potrebe ovoga rada, visokopozicionirane ličnosti definiramo kao pojedince koji su u superiornijem položaju u odnosu na ostatak društva zbog materijalnog bogatstva, i/ili privilegiranog položaja i/ili političkog utjecaja. To su pripadnici više klase ili više srednje klase. Ovaj pojam se koristi naizmjenično sa pojmovima kriminal bijelih kragni, kriminal viših klasa i kriminal pojedinaca iz viših društvenih ešalona. Ugledne ličnosti definiramo kao pojedince koji nisu u superiornijem položaju od ostatka društva zbog materijalnog bogatstva, i/ili privilegiranog položaja i/ili političkog utjecaja, već zbog istaknutog renomea i uvažavanja javnosti, odnosno društva (e.g. umjetnici). Ovaj pojam se koristi naizmjenično sa pojmovima kriminal bijelih kragni, kriminal viših klasa i kriminal pojedinaca iz viših društvenih ešalona.

⁹ K. Daly, „Gender and varieties of White-collar crime“, *Criminology*, vol. 27 4/1989, 769-794.

¹⁰ R.A. Ball, „The logic of White Collar Crime Definition“, *Kriminologija i socijalna integracija* vol. 14 1/2006, 27.

osobe/a visokog ili respektabilnog položaja u društvu, srednjeg, višeg srednjeg i visokog staleža u svrhu lične ili organizacijske/korporativne koristi.

Postoje različite perspektive/oblici kriminala bijelih kragni: (i) kontekstualne, (ii) statusne ili pozicijske, (iii) viktimo-centrične, (iv) orijentisane na štetu i (v) pravne definicije. Sve se manifestuju kroz ekonomsku motivaciju ili interes pojedinaca ili organizacija. Kriminal bijelih kragni možemo reducirati na grupe krivičnih djela protiv privrede, poslovanja, zdravstva, sigurnosti, radnih odnosa, službene dužnosti, carina, temeljnih ljudskih prava i sloboda, kompjuterski kriminal i povrede autorskih prava. Možemo zaključiti da u neovisnosti od grupnog kataloga krivičnih djela, odlučujući faktor za determiniranje kriminala bijelih kragni, jeste visoki društveni položaj ili ugled počinitelja, koji u jezgri svog djelovanja ima ekonomsku i interesnu motivaciju.

1. Kriminal bijelih kragni i kriminološke mikro-teorije

Teorija predstavlja najviši oblik spoznajnog procesa i njen je krajnji rezultat. Analogno tome, u izučavanju kriminala bijelih kragni kriminološka teorija zauzima centralno mjesto. Važno je naglasiti da su teorije potencijalna objašnjenja ili modeli ponašanja ili fenomena. Ne postoji apsolutna istina kada govorimo o teorijama društvenih nauka ili postoji jedna istina u ovome slučaju, a to je da ne znamo zasigurno šta uzrokuje kriminal bijelih kragni. Ipak, teorije su korisne jer nam pomažu da definišemo i empirijski testiramo uzroke i pojavnje oblike kriminala bijelih kragni, te da odredimo adekvatne odgovore na naučne i društvene probleme. Kako bi objašnjenja kriminala bijelih kragni bila praktično korisna potrebno je da teorije ili objašnjenja ukazuju na promjene koje bi reducirale ili kontrolisale kriminal bijelih kragni. Naprimjer, Passas je utvrdio, na temelju pregleda višedimenzionalnih uzroka kriminala bijelih kragni, potrebu da se: (i) obrati pažnja na prevare među menadžerima visokog nivoa – pogotovo kada su snažni konkurenčija i korporativni pritisci, (ii) razviju jaki interni mehanizmi kontrole koji bi jačali kompanije, (iii) institucionaliziraju interne i eksterne strategije koje mogu ograničiti mogućnost prestupnika da opravdavaju ili racionaliziraju takvo ponašanje, (iv) poveća svijest javnosti u vezi incidenata koji dovode do viktimizacije a koji su uzrokovani kriminalom bijelih kragni, i (v) poveća nivo odgovornosti vanjskih revizora privrednih subjekata i drugih regulatornih organa. Njegova objašnjenja kriminala bijelih kragni su imala konkretne posljedice na politiku suprostavljanja kriminalitetu.¹¹

¹¹ N. Passas, „False accounts: Why do company statements often offer a true and a fair

Važno je shvatiti da više faktora dovodi do nastanka i razvoja kriminala bijelih kragni. Ne možemo reći da jedna varijabla ili slučaj automatski vodi ponašanju kojeg možemo determinirati pojmom kriminal bijelih kragni. Veliki dio teorija koncentrisan je na objašnjenje individualnih motivacija za izvršenje kriminala bijelih kragni. Dok se pokušaji objašnjavanja često fokusiraju na individualnom ponašanju, bitno je shvatiti da su strukturalne varijable i odlike na makro nivou također korisne za objašnjavanje i shvatanje kriminala bijelih kragni. Ovdje je bitno spomenuti da se teorije mikro nivoa odnose na individualne motivacije za prestup, dok teorije makro razine govore o širim društvenim faktorima koji doprinose pojavi kriminala bijelih kragni.

Istraživači i teoretičari iz različitih nauka/disciplina (e.g. pravo, kriminologija, sociologija) su uložili velike napore da identifikuju etiološke i fenomenološke aspekte kriminala bijelih kragni. U ovome radu, obrađene su teorije mikro nivoa i empirijska istraživanja s ciljem razumijevanja uzroka kriminala bijelih kragni, odnosno nastojanja da se pruži odgovor zašto bogati ili visoko pozicionirani pojedinci čine krivična djela. U prvom dijelu vidjeti ćemo da pojedinci iz viših društvenih ešalona kroz procese učenja, odnosno asocijacije, imitacije i interakcije s drugima, njima sličnim pojedincima koji su uključeni u protivpravne radnje, spoznaju kako izvršavati kriminal bijelih kragni. Empirijske studije koje će biti izložene u ovome dijelu su dokazale validnost teorija učenje u kontekstu kriminala bijelih kragni. Prije nego počinitelj u bijeloj kragni izvrši krivično djelo prolazi kroz psihološke procese neutraliziranja vlastitog protivpravnog i neetičnog djelovanja, te štetnih posljedica koje proizlaze iz takvih postupaka. A kada djelo bude dovršeno, počinitelj najčešće pronalazi opravdanja iz više razloga, a o čemu će biti govora u drugom dijelu ovoga rada. Povezanost pojedinca sa društvom može smanjiti mogućnosti pojedinca da izvrši krivična djela, ali je kada se govori o empirijskim istraživanjima kriminala bijele kragne upitna. Teorijska objašnjenja i kontrastirana empirijska istraživanja će biti prezentirana u trećem dijelu ovoga rada. Generalnom teorijom kriminala Gottfredson i Hirschi su pomjerili granice shvatanja uzroka kriminala. Nedostatak ili slaba samokontrola, prema njima, je bazični uzrok kriminala. Ipak, ova teorija ima kontroverznu empirijsku utemeljenost, a njene implikacije su, barem po pitanju kriminala bijele kragne, upitne. O ovome će se raspravati u četvrtom dijelu.

2. Teorija učenja i kriminal bijelih kragni

Neki kriminolozi su se fokusirali na pravac gdje kriminal bijelih kragni može biti shvaćen kao naučeno ponašanje. Teorije učenja, kako su najčešće nazvane u akademskoj literaturi, svoj temelj imaju u filozofiji. Poznato je da su prva promišljanja proizašla iz Platonovog opusa,¹² nakon njega mnoštvo teoretičara (e.g. filozofa, sociologa) su etablirali različite paradigmе, a najistaknutija kriminološka teorija učenja je *teorija diferencijalne asocijacije*, koju je razvio Edwin Sutherland. Teorija diferencijalne asocijacije uključuje seriju od devet tvrdnji (vidjeti u nastavku) koje opisuju kako pojedinci uče kriminalno ponašanje. Teorija učenja se razumije kroz vrijednosti i stavove pojedinaca, a to su orijentacije, racionalizacije i konceptualizacije situacije, te moralne vrijednosti i stavovi koje definišu određeno ponašanje intrapersonalno. Bazično, pojedinci kroz procese uče od svojih vršnjaka/saradnika kako postupati protivpravno. Sutherland (1949) je gledao na svoju teoriju kao objašnjenje kriminala na radnom mjestu (i.e. bijele kragne) kroz analizu izjave prodavača obuće, koji je rekao da mu je njegov šef prenio sljedeću poruku kada je zaposlen:

„Moj posao je prodavati cipele i zaposlio sam tebe da pomogneš u tome. Sretan sam prodati osobi par cipela ako imamo njegovu veličinu, ali sam voljan i prodati pogrešnu veličinu ako je to potrebno da bih prodao par cipela. Očekujem od tebe da radiš isto. Ako ti se to ne sviđa, neko drugi može dobiti tvoj posao. Dok radiš za mene, očekujem da nema ustručavanja kad se radi o načinu kako prodaš cipele.“¹³

Sutherlandovu teoriju diferencijalne asocijacije možemo pojednostaviti u devet esencijalnih kategorija. Prvo, kriminalno ponašanje je naučeno. Drugo, kriminalno ponašanje je naučeno interakcijom sa drugim ljudima u procesu komunikacije. Treće, glavni dio učenja kriminalnog ponašanja se dešava unutar intimnih (interpersonalnih) grupa. Četvrto, učenje kriminalnog ponašanja uključuje učenje tehniku, koje su ponekad veoma komplikovane, a ponekada veoma jednostavne, te učenje posebnog usmjeravanja motiva, nagona, racionalizacija i stavova. Peto, posebno usmjeravanje motiva i nagona je naučeno iz percepcija o različitim aspektima pravnog sistema kao (ne) pogodnim. Šesto, osoba postaje kriminalac kada on/a prihvata više pogodnih, nego nepogodnih posljedica kršenja zakona. Sedmo, diferencijalne asocijacije mogu varirati u učestalosti, trajanju, prioritetu i

¹² A. Silverman, „Plato’s Middle Period Metaphysics and Epistemology“, u: E.N. Zalta (ur.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford, 2014.

¹³ E. Sutherland, *White Collar Crime*, Dryden Press 1949, 238.

intenzitetu. Osmo, proces učenja kriminalnog ponašanja asocijacijom sa kriminalnim i antikriminalnim obrascima uključuje sve mehanizme koji se mogu pronaći u bilo kojem drugom procesu učenja. Deveto, dok je kriminalno ponašanje izraz općih potreba i vrijednosti, nije opravdano tim općim potrebama i vrijednostima jer je i nekriminalno ponašanje također izraz istih potreba i vrijednosti.

Robert Burgess i Ronald Akers su 1966. godine prezentovali rad pod nazivom *Teorija pojačane diferencijalne asocijacija kriminalnog ponašanja* koju je 1973. godine Ronald Akers objavio u publikaciji *Devijantno ponašanje: pristup socijalnog učenja*. Ovaj teorija je koristila Sutherlandove koncepte i teorije razvojne psihologije kako bi objasnila kriminalno djelovanje.¹⁴ Bandura je 1977. godine ponudio, do danas najkorišteniju, definiciju teorije učenja. Prema njemu to je „reciprocitna interakcija između kognitivnih, bihevioralnih i enviromentalnih determinanti.“¹⁵ Mnogi, ipak, teoriju učenja kriminalnog ponašanja pripisuju Akersu. On je predložio da „identični procesi učenja u kontekstu socijalne strukture, interakcije i situacije obostrano dovode do konformizma i devijantog djelovanja. Jedina razlika je u usmjeravanju balansa utjecaja na kriminalno ponašanje.“¹⁶

Diferencijalna asocijacija objašnjava devijantnost kao direktnu asocijaciju i interakciju sa drugim koji djeluju i ponašaju se slično, ali i indirektnu asocijaciju i identifikaciju sa referentnim pojedincima i grupama koji se ne nalaze svakodnevno u blizini pojedinca ili su udaljeni od njega. Primarne asocijacije predstavljaju porodice i prijatelji, a sekundarne mogu uključivati široki spektar pojedinaca, kao naprimjer komšije, radne kolege i slično. I primarne i sekundarne asocijacije oblikuju stavove i vrijednosti pojedinca, te utječu na način na koji će se pojedinac ponašati u različitim kontekstima. Najčešće predstavnici ove teorije naglašavaju da asocijacije, koje se događaju unutar porodice tokom ranog razvoja, igraju veoma značajnu ulogu u daljem životu pojedinca, iako ne isključuju utjecaje i drugih asocijacija.

S druge strane, teorija pojačane diferencijalne asocijacije se može razumijeti kao proces u kojem pojedinci svjesno doživljavaju i predviđaju posljedice vlastitog devijantnog djelovanja. Ova teorija naslonjena je na principu nagrade i kazne. Akers i Sellers navode:

¹⁴ R. Akers/ M. Krohn/ L. Lanza-Kaduce, „Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory“, *American Sociological Review* vol. 44 4/1979, 636-655.

¹⁵ A. Bandura, *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, Prentice Hall New Jersey 1977, vi.

¹⁶ R.L. Akers/ C.S. Sellers, *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application*, 4 izd., Roxbury Publishing, Los Angeles 2004, 85.

„hoće li se pojedinci uzdržavati ili izvršiti krivično djelo u bilo kojem trenutku i hoće li nastaviti ili odustati od toga u budućnosti? To ovisi o prošlosti i sadašnjosti, te očekivanim nagradama i kaznama za njihova djela (u budućnosti).“¹⁷

Pojačanje se odnosi na stavove, vrijednosti i uvjerenja koja su već internalizirana/akceptirana i vrši se kroz (i) diferencijalnu asocijaciju i (ii) imitaciju. Diferencijalnu asocijaciju smo prethodno objasnili, a koncept imitacije objašnjava kako se pojedinci upuštaju u kriminalno ponašanje zbog toga što su prethodno svjedočili da drugi djeluju isto, te oponašaju karakteristike, ponašanja i slično. Koliko će određena ponašanja biti naučena kroz proces imitacije ovisi od karakteristika modela imitacije, ponašanja i posljedica koje pojedinac opservira. Imitacija ne pojačava trenutne devijantne asocijacije, već kreira nove ponašajne šablone koji mogu biti devijantni.¹⁸

Iako je Sutherland stvorio i koncept kriminala bijele kragne i teoriju diferencijalne asocijacije, nekoliko istraživanja testiralo je mogućnost ove teorije da objasni kriminal bijelih kraginja. U jednom od tih istraživanja, Nicole Piquero i njene kolege su koristili podatke iz provedene ankete nad 133 studenta poslovne administracije da vide da li teorija učenja u kontekstu kriminala bijelih kraginja može objasniti odluke studenata da prodaju i proizvode hipotetički lijek koji treba biti povučen iz prodaje. Anketa je sadržajno strukturirana tako da studenti nisu direktno znali da lijek treba biti povučen iz prodaje, već indirektno kroz pitanja koja su se odnosila na marketinške, komponente ponude-potražnje i slično. Rezultati su pokazali da postoji snažna veza između onoga što su studenti naučili i kriminala bijelih kraginja. Studenti su donosili odluku da stave štetni lijek u prodaju, iako će isti biti povučen iz prodaje. Odluka je bila vezana za korporativnu klimu (e.g. pokušaja da se proizvod proda po svaku cijenu i da donese profit) i stavove radnih kolega (i.e. studenata), ali nije imala nikakve veze sa porodicom, prijateljima i drugim elementima koji su se odnosili na život izvan radnog mjeseta. Studija je zaključila da pojedinci koji imaju tendenciju da čine krivična djela bijelih kraginja su najčešće saradnici osuđivanog/optuženog ili neotkrivenog počinitelja bijelih kraginja, a ne njegovi prijatelji ili članovi porodice.¹⁹

Teorija učenja je relevantna i po pitanju vještina potrebnih da se počini kriminal bijelih kraginja, kao i motiva za prestupe. Po pitanju vještina, mnoga

¹⁷ *Ibid.*, 87.

¹⁸ R.L. Akers/ C.S. Sellers, 88-89.

¹⁹ N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, „Examining the role of differential association and techniques of neutralization in explaining corporate crime“, *Deviant Behavior* vol. 26 1/2005, 159-188.

krivična djela bijelih kragni uključuju veoma kompleksna i tehnološki stručna djela. Slučajevi pronevjere korištenjem kompjutera veoma često zahtijevaju nivo tehnoloških vještina koji mnogi ne posjeduju. Doktori trebaju potrebne vještine da izvrše nepotrebnu operaciju ili da zahtijevaju mito od bolesnika. Istraživači trebaju vještine da izmisle podatke. Ukratko, potrebne su vještine u određenom poslu da bi se počinila krivična djela u njemu.

Teoretičari navode da pored učenja vještina potrebnih da se izvrši kriminal bijelih kragni, prestupnici uče i motive ili razloge za njegovo izvršenje. Keenan i saradnici u empirijskog studiji su povezali kriminal bijele kragne sa percepcijom ispitanika. Oni su ispitali kako akademske obuke utječu na stavove koji podupiru prestupe bijelih kragni. Na uzorku od 350 studenata medicine ispitani su stavovi i mišljenja studenata o programima osiguranja javnog zdravstva u Sjedinjenim Američkim Državama. Rezultati su pokazali da studenti doživljavaju *Medicare* i *Medicaid* u podjednako negativnom svjetlu kao i doktori.²⁰ Nalazi su pokazali da je svaki treći ispitanik naglasio da se pronevjere u zdravstvenom sektoru dešavaju zbog strukturalnih aspekata programa (*Medicare* i *Medicaid*). Dakle, kriminal bijelih kragni kojeg izvršavaju visokorangirani doktori u Sjedinjenim Američkim Državama rezultat je diferencijalne asocijacije koja je pojačana programima koji pomažu najugroženijim kategorijama društva. Zanimljivo, studenti zdravstvenih studija su već naučili da pripisuju pronevjeru vanjskom faktoru, čak i prije nego su počeli raditi u struci. Na drugom primjeru istraživanja Yu i Zhang kojeg su proveli anketiranjem 537 studenata upoređeni su studenti poslovne administracije sa studentima koji izučavaju neekonomske discipline. Rezultati su pokazali da studenti koji studiraju i izučavaju ekonomski orijentirane nauke/discipline su skloniji toleranciji vršenja neetičkih praksi.²¹ Iako su studenti naučili da ono što je zakonito analogijom je i etično, to je, međutim, ironično jer su naučeni da lakše prihvataju prakse koje su neetične (i.e. studenti uče da trebaju postupati u skladu sa pravilima, iako nisu upoznati sa pravilima koja zabranjuju određena ponašanja, niti sa moralnim aspektima štetnog djelovanja).

Teoriju učenja možemo kritikovati na više osnova. U ovoj teoriji u pitanje se dovodi izvor učenja, to jeste od koga je ‘prvi počinitelj kriminala bijelih kragni’ naučio vještine i motive. Ova teorija (učenja), a naročito diferencijalna asocijacija, iznimno je teška za empirijsko testiranje. Stvarna relevantnost učenja od saradnika je možda pretjerana. Istraživanje koje su sproveli Spahr i Alison nad 481 pronevjeriteljem nam je pokazala da

²⁰ C.E. Keenan/ G.C. Brown/ H.N. Pontell/ G. Geis, „Medical students’ attitudes on physician fraud and abuse in the Medicare and Medicaid programs“, *60 Journal of Medical Education* vol.60 3/1985, 167-173.

²¹ O. Yu/ L. Zhang, „Does acceptance of corporate wrongdoing begin on the ‘training ground’ of professional managers?“, *Journal of Criminal Justice* vol.34 2/2006, 185-194.

počinitelji u bijelim krgnama najčešće rade samostalno, a ne uz djelovanje saradnika sa radnog mesta. Štaviše, saradnici se najčešće pojavljuju izvan radnog mesta, to mogu biti prijatelji i članovi porodice.²²

3. Neutralizacije i opravdavanje kriminala bijelih krgni

Teoriju neutralizacije su razvili Gresham Sykes i David Matza 1957. godine u članku *Tehnike neutralizacija*. Ova teorija pokušava da objasni kako maloljetni prestupnici skrenu u, ali i napuste delinkventno ponašanje. Autori tvrde da maloljetnici razlikuju dobro od lošeg i da prije nego počine prestupe neutraliziraju ili racionaliziraju takvo ponašanje kao prikladno.²³ Neutralizacije kriminala govore o opravdanjima koje mogu biti korištene za potiskivanje normativnih vrijednosti i racionalizacije vlastitog (kriminalnog) ponašanja. Sykes i Matza su tvrdili da je njihova teorija nastavak na teorije učenja jer „kroz učenje tehnika neutralizacije postaje se kriminalac.“²⁴ Samorefleksija ili samopercepcije počinitelja kriminala bijelih krgni su veoma značajne, jer objašnjavaju okvir u kojem pojedinac odlučuje da djeluje i govori mnogo o psihologiji počinitelja.

Vrijedi dodati da su Sykes i Matza naglasili da postoji dovoljno razloga da budemo uvjereni da tehnike neutralizacije mogu biti mnogo kompleksnije i učestalije među počiniteljima iz viših društvenih klasa. Oni su naveli da:

„[a]priorno možemo prepostaviti da će opravdanja devijantnog ponašanja biti najviše prisutna kod pojedinaca kod kojih postoji diskrepancija između zajedničkih društvenih idea i prakse.“²⁵

Nešto kasnije, istraživači koji su empirijski testirali ovu teoriju su napravi dihotomnu podjelu, odnosno naglašavali su razliku između (i) *neutralizacije* i (ii) *opravdanja*. Neutralizacije se pojavljuju prije krivičnog djela i obezbjeđuju mentalnu snagu potrebnu da se počini krivično djelo. Opravdanja su ponuđena poslije krivičnog djela i dozvoljavaju prestupniku da minimizira kriminalnu etiketu.²⁶ Prije ilustrativnih primjera iz empirijskih studija, u nastavku će biti objašnjena dihotomna podjela ove teorije.

Neutralizacije i opravdanja počinitelji kriminala bijelih krgni koriste u četiri svrhe. Prvo, obzirom da počinitelji kriminala bijelih

²² L.L. Spahr/ L.J. Alison, „US savings and loan fraud: Implications for general and criminal culture theories of crime“, *Crime, Law & Social Change* vol. 41 1/2004, 95-106.

²³ G. Sykes/ D. Matza, „Techniques of neutralization“, *American Sociological Review* vol. 22 2/1957, 664-670.

²⁴ *Ibid.*, 667.

²⁵ *Ibid.*, 669.

²⁶ M.L. Benson, „Denying the Guilty Mind: Accounting for involvement in a White Collar Crime“, *Criminology* vol. 23 4/1985, 583-607.

kragni razlikuju dobro od zla, neutralizacije ponašanja im dopuštaju da se upuste u ‘skretanje’ u protivpravno ponašanje. Mogu skretati i u izvan prihvatljivih i neprihvatljivih obrazaca ponašanja.²⁷ Drugo, neutralizacije i opravdanja promovišu upravljanje unutarnjim identitetom, što jednostvno znači da dozvoljava prestupnicima da ‘održe pozitivnu sliku o sebi’. Treće, neutralizacije i opravdanja promovišu upravljanje i vanjskim identitetom, što znači da su prestupnici sposobni kontrolisati da ih drugi vide na pozitivan način. Četvrto, opravdanja dopuštaju prestupnicima minimiziranje vrste i težine sankcija nad njima. Smišljanjem izgovora ili korištenjem opravdanja, prestupnici izbjegavaju kažnjavanje, smanjuju sankcije ili odlažu (izvršenje) sankcije.²⁸

3.1. Neutralizacije i kriminal bijelih kragni

Sykes i Matza su opisali pet tehnika neutralizacije za koje su vjerovali da ih maloljetnici koriste da racionaliziraju svoje nedolično ponašanje. Budući da su počinitelji kriminala bijelih kragni racionalna bića, vjerovatno je da i oni koriste slične vrste neutralizacija.

Prva tehnika neutralizacija koju su naveli Sykes i Matza je *poricanje štete* i odnosi se na situacije kada prestupnici opravdavaju svoje radnje obrazloženjem da niko nije povrijedjen ili oštećen kao rezultat njihovog djelovanja. Negiranje odgovornosti se dešava kada počinitelj vjeruje da je počinio krivično djelo zbog razloga koji su izvan njegove/njene kontrole. Ukratko, izvršeno krivično djelo nije njegova/njena krivica. Poricanje štete sugerire da je počinitelj vjerovao da njegovo/njeno djelovanje neće prouzrokovati nikakvu štetu ili da će biti neznatno.²⁹ Jedno empirijsko istraživanje je pokazalo da pojedinci na visokim pozicijama unutar korporacija neutraliziraju reklamiranje nesigurnih proizvoda ukazujući da vlada manipuliše javnim mnijenjem i preuveličava stepen štete potrošačima.³⁰

Poricanje žrtve se odnosi na situacije kada prestupnici uvjeravaju sebe da žrtve zaslužuju zlo koje im je nanijeto. Također, počinitelj kada negira žrtvu najčešće sugerire da smatra kako niko nije bio uistinu ozlijeden ili oštećen njegovim/njenim djelovanjem.³¹ U istraživanju Piquero i saradnika utvrđeno je da u slučajevima pronevjere, poricanje se pojavljuje kada prestupnici uvjere sebe da su se žrtve loše ponašale prema prestupniku i zaslužile da budu žrtve, te da je novac pripadao prestupniku svakako.³²

105

²⁷ Pogledati: Matza, D. *Delinquency and drift*. John Wiley, New York 1964.

²⁸ B. Payne, *op. cit.* 47, 53-54.

²⁹ G. Sykes/ D. Matza, *op. cit.* 22, 664-670.

³⁰ N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, *op. cit.* 18, 170-178.

³¹ G. Sykes/ D. Matza, *op. cit.* 22, 664-670.

³² N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, *op. cit.* 18, 170-178.

Pozivanje na višu lojalnost se pojavljuje kada počinitelji opravdavaju svoja protivpravna djela navodeći da su ih radili za dobro veće skupine.³³ Uz apel na veću odanost/lojalnost, počinitelj može sugerisati da je sudjelovao u krivičnim djelima u korist drugih ili za dobrobit korporacije ili organizacije. Jedno istraživanje je potvrdilo da počinitelji kriminala bijelih kraginja pripisuju svoja djela naporima koje ulažu kako bi pomogli kompaniji da napravi profit.³⁴ Ilustrativan, ali kontroverzan primjer, također može biti i situacija u kojoj tužitelj u određenom krivičnom predmetu ne govori istinu jer smatra da će mu laž pomoći da dosegne viši cilj – pravdu. Tužitelji to rade jer su uvjereni da optužuju lica koja su zasigurno kriva za ono što im se stavlja na teret.

Poricanje odgovornosti se odnosi na situacije gdje prestupnici neutraliziraju svoja ponašanja navodeći da nisu odgovorni za svoja djela. Počinitelji koriste ovu tehniku zbog vlastite naivnosti, odrastanja u nepovoljnem položaju ili jer su žrtve okolnosti.³⁵ Passas navodi primjer za ovu tehniku neutralizacije u slučaju počinitelja kriminala bijelih kraginja koji je bio saučesnik u kompleksnom slučaju pronevjere. On je rekao istražiteljima:

„moj mandat je bio da održim banku u životu dok se konačno rješenje za financijske probleme ne nađe. Ovaj zadatak mi je dao predsjednik... Kada je osiguranje u pitanju... ne radi se uvijek sve po pravilima knjige.“³⁶

Osuda optužitelja je neutralizacija kojom prestupnici krive (krivično) pravosuđe i sisteme društvene kontrole za vlastito protivpravno djelovanje. Tvrde da i oni koji ih optužuju su također učestvovali u kriminalu. Ova racionalizacija je usklađena sa tvrdnjama da ‘svako to radi’. Dodatno, iz ove perspektive, popustljivost bi bio prirodan odgovor sistema koji je vođen pojedincima koji također, kao i osumnjičeni/optuženi, učestvuju u kriminalu. Ukratko, osuđujući osuđivače, počinitelj pokušava usmjeriti fokus na one koji procesuiraju i donose odluke o nezakonitim ponašanjima. Na taj način prave diverziju od štete i namjere vlastitog djelovanja.³⁷

Iako je postojalo kvalitativno istraživanje kriminala bijelih kraginja mnogo prije, (e.g. Ross 1907. i Sutherland 1939. godine) trenutne studije su pokazale da počinitelji kriminala bijelih kraginja koriste različite metode da

³³ G. Sykes/ D. Matza, *op. cit.* 22, 664-670.

³⁴ N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, *op. cit.* 18, 175-180.

³⁵ G. Sykes/ D. Matza, *op. cit.* 22, 664-670.

³⁶ N. Passas, „False accounts: Why do company statements often offer a true and a fair view of virtual reality?“ *European Journal on Criminal Policy and research* vol. 9 2/2001, 129-130.

³⁷ G. Sykes/ D. Matza, *op. cit.* 22, 664-670.

opravdaju ili neutraliziraju protivpravno djelovanje, minimiziraju krivnju i otklone negativne aspekte etikete kriminalca. Razvojem teorije i njenim empirijskim testiranjem pojavile su se i druge tehnike neutralizacije, naprimjer odbrana nužde,³⁸ neutralizacija nužde zakona, normalizacija,³⁹ neutralizacija kriminalne namjere⁴⁰ i druge. Studije slučaja i ograničen broj empirijskih istraživanja sugerisu da počinitelji kriminala bijelih kragni mogu neutralizirati vlastito djelovanje jer neuspjevaju da percipiraju sebe kao počinitelje krivičnih djela. Ovaj proces je Benson nazvao ‘poricanja krivnje uma’. On je smatrao da je negiranje kriminala bijele kragne rezultat legitimne i visoke pozicije/statusa počinitelja, za koje se vjerovalo da se tipično ponašaju u skladu i konformistički prema društvenim normama i vrijednostima.⁴¹

Benson je proveo istraživanje, koristeći dubinske intervjuje, nad osuđenim počiniteljima kriminala bijele kragne. Zaključio je da koriste najčešće lingvističke tehnike kako bi negirali vlastito protivpravno djelovanje. Za razliku od drugih ‘konvencionalnih’ počinitelja krivičnih djela, počinitelji u bijelim kragnama najčešće prihvataju krivnju, ali neutraliziraju direktni umišljaj, kriminalnu motivaciju ili neuspjevaju da prihvate potpunu odgovornost za protivpravna ponašanja.⁴² Klenowski je, također, pristupio kvalitativnom istraživanju osuđenih počinitelja kriminala bijelih kragni gdje je utvrdio da ne postoji nikakva razlika u spolu počinitelja kriminala visokopozicioniranih i uglednih ličnosti, gotovo identičan broj, u sadržajnom smislu, je imao iste neutralizirajuće odgovore vlastitog protivpravnog ponašanja. Respondenti oba spola su naglasili da ne znaju zbog čega su konkretno osuđeni i da su djelovali iz nužde ili normalno, pojedini/e su čak naglasili da su imali puno pravo da se ponašaju na protivpravan način i da nisu počinili krivična djela. Muškarci i žene su bili motivisani pohlepom, moći i željom da ostvare određene ciljeve kao što je uspjeh ili profit.⁴³ Stadler i Benson su u empirijskoj studiji iznijeli vjerovatno najkontroverznejše zaključke po pitanju počinitelja bijelih kragni.

³⁸ W.M. Minor, „Techniques of neutralization: A reconceptualization and empirical examination“, *Journal of Research in Crime and Delinquency* vol. 18 1/1981, 295-318.

³⁹ Pogledati: J.W. Coleman, *The criminal elite: Understanding white collar crime*, 5. izd., *Worth Publishers, New York* 2001.

⁴⁰ M.L. Benson, *op. cit.* 25, 583-607.

⁴¹ *Ibid.*, 583-607.

⁴² *Ibid.*, 587-604.

⁴³ P.M. Klenowski/ K.D. Dodson, „Who Commits White-Collar Crime, and What Do We Know About Them?“ u: S.R. Van Slyke/ M.L. Benson/ F.T. Cullen (ur.) *The Oxford Handbook of White-Collar Crime*, *Oxford University Press* 2016, 111-120.

Oni se, naime, ne razlikuju od drugih (konvencionalnih) počinitelja.⁴⁴

Piquero i saradnici su pokazali da radnici starije dobi su skloni neutraliziranju kriminala bijele kragne od mlađih radnika.⁴⁵ Dabney je empirijski potvratio da radnici uče od saradnika različite vrste racionalizaciziranja koje koriste na poslu kako bi opravdali protivpravno djelovanje.⁴⁶ Evans i Porche su na studiji medicinskih pranevjera utvrdili da su najčešće neutralizacije ‘svi drugi to rade’, a poricanje odgovornosti i štete su druga, odnosno treća najčešća manifestacija neutralizacije kriminala bijelih kragni.⁴⁷ Tabela 1. pokazuje kako su ove različite neutralizacije ponuđene od strane pružatelja zdravstvenih usluga u situacijama kada su naplaćivali uslugu više nego što je bilo predviđeno regulacijama ili su naplatili pojedinačne račune nakon pružanja usluge grupi. U etnografskom istraživanju Gauthiera, provedenom u tri privatna veterinarska ureda, potvrđeno je da su visokopozicionirani veterinari svoja protivpravna i neetična djela branili neophodnim okolnostima. Gauthier navodi primjer naplata za eutanaziju psa, iako je pas već uginuo. Gauthier je našao dokaze za tezu opravdanja ‘svi to rade’.⁴⁸

⁴⁴ W.A Stadler/ M.L. Benson. „Revisiting the Guilty Mind: The Neutralization of White-Collar Crime“, *Criminal Justice Review* vol. 37 4/2012, 494-511.

⁴⁵ N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, *op. cit.* 18, 179-186.

⁴⁶ D. Dabney, „Neutralization and deviance in the workplace: Theft of supplies and medicines by hospital nurses“, *Deviant Behavior*; vol. 16 1/1995, 313-331.

⁴⁷ R.D. Evans/ D.A. Porcsche, „The nature and frequency of Medicare/Medicaid fraud and neutralization techniques among speech, occupational, and physical therapist“, *Deviant Behavior* vol. 26 1/2005, 262-265.

⁴⁸ D.K. Gauthier, „Professional lapses: occupational deviance and neutralization techniques in veterinary medical practice“ *Deviant Behavior* vol.22 6/2010, 467-490.

Tabela 1. Najučestalije neutralizacija prema empirijskoj studiji Evans i Porche⁴⁹

Neutralizacija	Izjave responzata
Svi to rade	Osjećam da je to prihvaćeno ovdje. To se stalno viđa. Mislim da je prihvatljivo. Možda nije ispravno ali mi to svi radimo.
Poricanje odgovornosti	Nekad pacijenti neće da surađuju, pogotovo ako porodica posjećuje. Porodice pacijenata se također umiješaju. Nekad su pacijenti bolesni i kašlju posvuda pa skratim sesiju. Ponekada neće da sarađuju.
Poricanje štete	Nije da je pacijente briga ako se sesija završi 5 ili 10 minuta ranije. Većina njih jedva čeka da odu i budu sa porodicama ili aktivnostima u staračkom domu. Pored toga, svakom pacijentu dajemo pažnju pojedinačno. Pacijenti i dalje dobijaju svoju terapiju.

109

3.2. Opravdanja i kriminal bijelih kragni

Dok prestupnici koriste neutralizacije da sebi daju mentalnu odvažnost da počine kriminal bijelih kragni, opravdanja su ponuđena kasnije da opišu svoje ponašanje. Dakle, neutralizacije se javljaju *ante delictum*, dok opravdanja dolaze *post delictum*. Opravdanjem se objašnjava neočekivano ili nepoželjno ponašanje. Prema Payne postoje tri vrste opravdanja: (i) poricanje, (ii) obrazloženje i (iii) izgovori.

Poricanja uključuju situacije gdje prestupnik poriče određeni aspekt krivičnog djela, mogu naprimjer poricati da su izvršili krivično djelo ili da znaju bilo šta o tome. Payne pravi razliku između četiri vrste poricanja. *Poricanje kriminala* je kada prestupnici kažu da nisu počinili krivično djelo za koji ih se optužuje. *Poricanje činjenica* je kada prestupnici poriču posebne aspekte krivičnog djela (e.g. način izvršenja). *Poricanje svjesnosti* je kada prestupnici ukazuju da nisu shvatili da su njihova djela kršila,

⁴⁹ R.D. Evans/ D.A. Porcsche, *op. cit.* 46, 253-270.

naprimjer, pravila radnog mjesta. *Poricanje krivice* je kada prestupnici priznaju da su radili nešto, ali poriču da su radnje zapravo protivpravne.⁵⁰

U kontekstu ‘poricanja krivnje uma’ Benson je na temelju 30 intervjuja sa osuđenim počiniteljima kriminala bijelih kragni pokazao kako različite vrste prestupnika koriste različite vrste poricanja koji, na površini, izgledaju povezani s prirodom svakog posla u kojem se kriminal pojavio. Prestupnici koji su kršili odredbe privrednog prava su naglasili da se radi o njihovoj svakodnevničkoj kontinuitetu (kriminala bijele kragne). Za sebe su rekli da su nevini, niti da se mogu poreediti sa kriminalcima (i.e. sa počiniteljima konvencionalnih krivičnih djela), te da su tužitelji krivi (e.g. korumpirani) zbog čega su oni u zatvoru.⁵¹ Porezni prestupnici (e.g. počinitelji u bijelim kragnama koji su izvršili krivična djela porezne utaje) najčešće tvrde da svi učestvuju u krivičnim djelima i da oni nisu jedini. Pronevjeritelji i davaoci lažnih izjava su, zbog prirode pronevjere, najviše skloni poricanju kriminala bijelih kragni.⁵²

Nasuprot poricanju, gdje prestupnici odbijaju odgovornost za krivična djela, *obrazloženjima* se prihvata odgovornost, ali ne i negativne karakteristike za protivpravno ili neetično djelovanje. Payne nudi pet vrsta obrazloženja. *Poricanje zakona* se dešava kada prestupnici opisuju zakon kao nepošten, da ih nepošteno tretira. *Obrana pravom* se dešava kada radnici (bijelih kragni) navode kako su pre malo plaćeni, previše rade, i imaju pravo na novac. *Posudživanje* se dešava kada radnici navode kako su planirali vratiti novac. *Metafora računovodstvene knjige* se dešava kada radnici navode da su povremena protivpravna ureda. *Poricanje nezakonitosti* se dešava kada prestupnici navode da nije bilo ništa pogrešno u njihovom ponašanju.⁵³

Izgovori su drugačiji od obrazloženja i poricanja. To su izrazi koji se koriste za ublažavanje odgovornosti ili moralno olakšanje. Gibson je u svojoj studiji razmotrio četiri tipa izgovora koje daju počinitelji kriminala bijelih kragni. *Izgovor autoriteta* je kada visokopozicionirani radnik se poziva na nadređenog, da mu je rečeno da protivpravno djeluje. *Institucionalni izgovor* je kada visokopozicionirani radnik opravdava protivpravno djelovanje tvrdnjom da svi drugi (e.g. unutar korporacije) to rade. *Izgovor minimiziranja* je kada radnik smatra da njegovo djelovanje ne pravi nikakvu štetu ili razliku. *Izgovor ignorisanja* je kada radnik za vlastito protivpravno djelovanje smatra da nije njegov/njen problem.⁵⁴

⁵⁰ B. Payne, *Incarcerating White-collar offenders: The Prison Experience and Beyond*, Charles C. Thomas Publisher 2003, 53.

⁵¹ M.L. Benson, *op. cit.* 22, 591.

⁵² *Ibid.*, 597.

⁵³ B. Payne, *op. cit.* 49, 53-54.

⁵⁴ *Ibid.*, 54.

4. Teorija (samo)kontrole i kriminal bijelih kragni

4.1. Teorija kontrole

Teorija kontrole pristupa pitanju uzroku kriminala nešto drugačije nego druge kriminološke teorije. Prije nego da postavlja pitanje ‘zašto ljudi čine zlo’ ona radi suprotno i postavlja pitanje ‘zašto ljudi ne čine zlo’. Travis Hirschi je 1969. godine pokušao dati odgovor na ovo pitanje u *Uzrocima delikvencije* navodeći da su veze pojedinaca sa društвom to što pojedince sprječava da čine krivična djela. Prema njemu, četiri elementa čine veze pojedinca sa društвом: (i) privrženost, (ii) uvjerenje, (iii) uključenost i (iv) posvećenost. *Privrženost* se odnosi na stepen vezanosti odnosno privrženosti sa roditeljima, školama i drugim prodrusvenim institucijama. *Uvjerenje* se odnosi na pitanje da li pojedinac vjeruje u društvena pravila i zakone. *Uključenost* se odnosi na pitanje da li je pojedinac uključen u prodrusvene aktivnosti, jer oni koji jesu imaju manje (slobodnog) vremena da počine krivična djela. *Posvećenost* se odnosi na pitanje da li su pojedinci posvećeni vrijednostima i ciljevima koji su propisani od strane društva. Prema Hirschiju, društvo je uveliko organizovano oko konvencionalnog ponašanja, sa podrшком i nagradama koje promoviraju takvo ponašanje. Teorija je prilično jednostavna, što je jača povezanost pojedinca sa društвом manje je vjerovatno da će se osoba baviti kriminalnim radnjama; što je povezanost slabija, vjerovatnije je da će kriminalno ponašanje uslijediti. Hirschijev istraživanje je potvrdilo teoriju sa izuzetkom fokusa na uključenost. Otkrio je da uključenost u prodrusvene aktivnosti ne smanjuje mogućnost prestupanja, moguće zato što ne oduzima toliko vremena za činjenje krivičnih djela.⁵⁵

Otkriće da uključenost u prodrusvene aktivnosti ne smanjuje kriminalne aktivnosti ima direktnе implikacije na primjenu ove teorije na kriminal bijelih kragni. Ukoliko neko ima posao, što predstavlja prodrusvenu aktivnosti, sama ta činjenica ne smanjuje mogućnost da će neko počiniti krivična djela. Ukoliko bi se vratili na Sutherlandovu definiciju kriminala bijelih kragni uvidjeli bi da zahtijeva da pojedinac ima posao na kojem zapravo čini krivični djela.

Lasley je proveo anketiranje 435 rukovoditelja u velikim međunarodnim automobilskim kompanijama da razmotri koliko dobro Hirschijeva teorija kontrole objašnjava kriminal bijelih kragni. Rezultati su pokazali potporu Hirschijevoj teoriji kontrole. Rukovoditelji sa većom (i) privrženošću korporaciji (i saradnicima), (ii) posvećenošću ‘korporativnom redu radnji’ (iii) uključenošću u korporativne aktivnosti i (iv) vjerom u organizacijska

⁵⁵ Pogledati: T. Hirschi, *Causes of delinquency*, University of California Press, Berkeley California 1969.

pravila su bili manje vjerovatni počinitelji kriminala bijelih kragni. U ovoj studiji je naglašeno da je manjak privrženosti organizaciji ili korporaciji dovodio do kriminala bijelih kragni:

„Ne može se poricati, u većini slučajeva, da su neprijatni stavovi rukovoditelja prema organizaciji koja ga zapošljava će rezultirati s poricanjem legitimnosti pravila i politike organizacije. Za neke, kriminal bijelih kragni čak može biti sredstvo otklanjanja organizacijskih pritisaka stvorenih neprijatnim uslovima rada.“⁵⁶

Rezultati istraživanja van Onna i Denkersa su, na temelju zvaničnih statističkih podataka osuđenih počinitelja kriminala bijele kragne, potvrđili da slabe društvene veze dovode do kriminala bijelih kragni. Dodatna spoznaja je da osobe mlađe dobi imaju mnogo veću tendenciju da protivpravno djeluju od bijelih kragni starije dobi.⁵⁷

Nisu sva istraživanja našla temelj za primjenu teorije kontrole da se objasni kriminal bijelih kragni. Jedno istraživanje pokazuje da prestupnici bijelih kragni imaju jaču povezanost sa društvom što je dokazano kroz učestvovanje u religijskim aktivnostima i članstvu u društvenim organizacijama. Za neke, povezanost sa kompanijom može zapravo promovirati kršenje zakona prije nego da ga spriječava. Ovo je posebno vjerovatno u slučajevima gdje pojedinci čine krivična djela u ime svoje firme (i.e. korporativni kriminal). Krivična djela bijelih kragni se mogu izvršiti iz lojalnosti prema nadređenim ili zbog napredovanja u korporaciji.⁵⁸

112

4.2. Teorija samokontrole i kriminal bijelih kragni

Teoriju samokontrole su razvili Michael Gottfredson i Travis Hirschi 1990. godine u publikaciji *Generalna teorija kriminala* tvrdeći da su sve vrste kriminala uzrokovane slabom samokontrolom. Samokontrola je opisana od strane teoretičara kao „individualna karakteristika relevantna za činjenje kriminala.“⁵⁹ Pojedinci koji čine krivična djela imaju slabu samokontrolu oni su „impulsivni, bezosjećajni, spremni da rizikuju,

⁵⁶ J.R. Lasley, „Toward a control theory of white-collar offending“, *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 4 4/1988, 359.

⁵⁷ J.H.R. van Onna/ A.J.M. Denkers, „Social Bonds and White-Collar Crime: A Two-Study Assessment of Informal Social Controls in White-Collar Offenders“, *Deviant Behaviour* 2018, 1-20.

⁵⁸ T. Makkai/ J. Braithwaite, „Criminological Theories and Regulatory Compliance“, *Criminology* vol. 29 2/1991, 191-220.

⁵⁹ M.R. Gottfredson/ T. Hirschi, *A general theory of crime*. Stanford University Press, Stanford, California 1990, 88.

kratkovidni i neverbalni.⁶⁰ Samokontrola se, prema Gottfredsonu i Hirschiu, utemeljuje tokom razvoja, u djetinjstvu. Nivo samokontrole povezan je sa odgojem, gdje loš odgoj rezultira slabom samokontrolom, a nivoi samokontrole su (relativno) stabilni tokom života nakon ranog djetinstva. Faktori samokontrole su (i) *monitoring i supervizija*, (ii) *prepoznavanje antisocijalnog ponašanja* i (iii) *srazmjerna, pravična i konzistentna sankcija*. Ukoliko se roditelji ne uključe u devijantna djelovanja maloljetnika, onda će maloljetnici imati teškoće da razviju samokontrolu.

Hirschi i Gottfredson su kritikovali druge teorije da su uskog opsega, a najviše su se obrušili na teorije koje su pokušale da objasne kriminal bijelih kragni. Ono što je zanimljivo po pitanju ove teorije jeste koncept ‘kriminaliteta’, oni su napisali da je

„[k]riminalitet tendencija pojedinca da teži kratkotrajnom uživanju uz malo razmišljanja o dugoročnim posljedicama njihovih djela... Ljudi sa ovakvom visokom tendencijom su relativno nesposobni ili ne žele da odlože uživanje; oni su relativno indeferentni na kaznu kao i na interes drugih ljudi.“⁶¹

Identična etiologija povezuje teorije samokontrole i kriminal bijelih kragni. Hirschi i Gottfredson su uporedili podatke o hapšenjima za prevare i pronevjere sa hapšenjima za ubistva. Oni su naveli da slične starosne dobi počinitelja kroz različite vrste krivičnih djela dokazuju generalnu teoriju, pored toga njihova pretpostavka je da „značajni korelati običnog kriminala slično koreliraju sa kriminalom bijelih kragni.“⁶² To su potvrđile i studije o kojima smo govorili u ranijim poglavljima ovoga rada.⁶³

Hirschi i Gottfredson su bili jako kritični prema teorijama bijelih kragni koje su objašnjavale ponašanje fokusirajući se na prirodu zaposlenja prije nego na karakteristike pojedinca. Tvrđili su da je fokusiranje na motive i prilike limitirano na radno mjesto zamjenjuje društveni položaj sa društvenim uzrokom kriminala bijelih kragni. Prema njihovom mišljenju, uzrok kriminala bijelih kragni leži u pojedincu. Oni sa slabom samokontrolom bi trebali biti više podložni činjenju prestupa bijelih kragni. Oni su, također, naveli da kada se slaba samokontrola susretne sa prilikom za činjenje krivičnih djela to rezultira prestupom.⁶⁴

⁶⁰ *Ibid.*, 89.

⁶¹ *Ibid.*, 96.

⁶² M.R. Gottfredson/ T. Hirschi, *op. cit.* 58, 96.

⁶³ W.A Stadler/ M.L. Benson, *op. cit.* 43, 494-511; P.M. Klenowski/ K.D. Dodson, *op. cit.* 42, 101-127.

⁶⁴ M.R. Gottfredson/ T. Hirschi, *op. cit.* 58, 987-989.

Nekoliko različitih istraživanja su testirali korisnost teorije samokontrole u objašnjavanju različitih oblika prestupa na radnom mjestu. Neka od ovih istraživanja nude potporu primjeni teorije samokontrole na kriminal bijelih kragni. Langdon i saradnici su (2006) otkrili da je samokontrola kod visokopozicioniranih uposlenika korporacije snažan prediktor za uključivanje u krađe na radnom mjestu.⁶⁵ Bickle i saradnici su iznijeli zaključak da, kada uporedimo osuđene počinitelje kriminala bijelih kragni i njima slične visokopozicionirane uposlenike, osuđeni imaju znatno manji stepen samokontrole.⁶⁶

Grasmick i saradnici su proveli istraživanje koje je pokazalo da je samokontrola snažan prediktor za pronevjeru, ali prisustvo prilike da učini krivično djelo ima nezavisan utjecaj na počinitelje kriminala bijelih kragni. Primjetili su da je prilika vezana za društvenu strukturu i da njihova otkrića „skreću pažnju na karakteristike društvene okoline, koja utječe na broj i raspodjelu prilika (za vršenje krivičnih djela).“⁶⁷

Autori predlažu da istraživači pobliže posmatraju motivacije i da ne prepostavljaju da su motivacije iste za sve prestupnike slabe samokontrole. Pojedine studije nalaze da pojedinci bez samokontrole su skloni donošenju impulsivnih odluka koje su povezane sa negativnim životnim rezultatima.⁶⁸

Ne nude sva istraživanja podršku za teorije samokontrole. Pojedina pokazuju neusaglašenu podršku za korištenje teorije samokontrole u objašnjavanju kriminala bijelih kragni. Benson i Moore su analizirali pravosnažne presude kako bi uporedili 2462 osuđena počinitelja bijelih kragni sa 1986 osuđenih počinitelja konvencionalnih krivičnih djela (e.g. razbojništvo), od kojih su svi osuđeni na Saveznom sudu (Sjedinjenih Američkih Država) između 1973. i 1978. godine. Uzimajući u obzir Gottfredsonovu i Hirschihevnu pretpostavku da počinitelji kriminala bijelih kragni i konvencionalni kriminalci dijele iste karakteristike, Benson i Moore su otkrili nekoliko razlika između navedene dvije vrste prestupnika. Naprimjer, počinitelji kriminala bijelih kragni su imali manje problema u školi i manje prekomjernog pijenja alkohola. Međutim, otkrili su da su počinitelji kriminala bijelih kragni sa većim kriminalnim dosjeima su

⁶⁵ L. Langton/ N.L. Piquero/ R.C. Hollinger, „An empirical test of the relationship between employee theft and low self-control“, *Deviant Behavior*, vol. 27 1/2006, 537-565.

⁶⁶ G. Bickle/ A. Schlegal/ P. Fassbender/ U. Klein, „Some personality correlates of business white-collar crime“, *Applied Psychology: An International Review* vol. 55 2/2006, 220-233.

⁶⁷ H.G. Grasmick/ C.R. Tittle/ R.J. Bursik/ B.J. Arneklev, „Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime“, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 39 1/1993, 24.

⁶⁸ *Ibid.*, 25-26.

slični konvencionalnim počiniteljima.⁶⁹ Benson i Moore su naglasili da počinitelji sa jakom samokontrolom mogu počiniti krivična djela zbog različitih okolnosti i situacijskih faktora. Oni su naveli:

„ako su njihove (i.e. visokopozicioniranih i uglednih ličnosti) pozicije u životu ugrožene, prethodno adekvatni nivo samokontrole može postati neadekvatan i prilike za kriminal, kojima su prije odolijevali, sada postaju prihvatljive.“⁷⁰

Postoji nekoliko istraživanja koja nisu pokazala nikakvu podršku korištenju teorije samokontrole da se objasne različite vrste kriminala bijelih kragni. Anketiranjem master studenata poslovnog fakulteta Simpson i Piquero nisu pronašli nikakvu vezu između niske samokontrole i korporativnog kriminala. Ipak, otkrili su da su respondenti bili usmjereni ka činjenju kriminala bijelih kragni zbog karijernih benefita, što potvrđuje tezu loše samokontrole i samo-centričnosti/egoizma.⁷¹ Piquero i njeni saradnici anketirali su 87 zaposlenih pojedinaca koji su krenuli na poslovne obuke/kurseve, koristeći ‘vinjeta’ anketu da bi ustavili koliko dobro samokontrola i želja za kontrolama objašnjava „namjere da se unište štetni dokumenti na radnom mjestu.“⁷² Otkrili su da je želja za kontrolom (e.g. pojedinaca, radnog okruženja) snažan prediktor za izvršenje krivičnog djela, te da razina samokontrole nije važan prediktor. Naveli su da „samokontrola nudi malo pomoći istraživačima da bolje razumiju korporativni kriminal.“⁷³

Nekoliko kritika se pojavilo na primjenu teorije samokontrole na kriminal bijelih kragni. Generalno, ove kritike mogu biti klasifikovane u probleme s (i) konceptualizacijom, (ii) empirijske probleme i (iii) probleme sa logičkom dosljednošću. Što se tiče problema s konceptualizacijom, stručnjaci napominju da su Gottfredson i Hirschi konceptualizirali kriminal kao neracionalan čin, iako je kriminal bijelih kragni generalno racionalno ponašanje.⁷⁴ Također, Gottfredson i Hirschi su kritikovani za pretjerano pojednostavljenje kompleksne prirode kriminala bijelih kragni u pokušaju

⁶⁹ M.L. Benson/ E. Moore, „Are white-collar and common offenders the same? An empirical theoretical critique of a recently proposed general theory of crime“, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 29 1/1992, 251-272.

⁷⁰ *Ibid.*, 257.

⁷¹ S.S. Simpson/ N.L. Piquero, „Low self-control, organizational theory, and corporate crime“, *Law & Society Review* vol. 36 3/2002 , 509-548.

⁷² N.L. Piquero/ A. Schoepfer/ L. Langton, „Completely out of control or the desire to be in complete control? How low sel-control and desire for control relate to corporate offending“, *Crime & Delinquency* vol. 56 4/2010, 640.

⁷³ N.L. Piquero/ A. Schoepfer/ L. Langton, *supra* note 71, 642.

⁷⁴ S.S. Simpson/ N.L. Piquero, *op. cit.* 70, 545.

da konceptualiziraju odnos između samokontrole i prestupa na radnom mjestu.⁷⁵ Istina, ukoliko bi naglašavali da visokopozicionirane ili ugledne ličnosti vrše krivična djela zbog niske samokontrole onda bi u određenoj mjeri banalizirali njihove radnje.

Empirijski utemeljene kritike Gottfredson-ovih i Hirschi-jevih pokušaja da objasne samokontrolu kao temelj kriminala bijelih kragni koncentrisane su na način na koji su autori operacionalizirali koncept. Konkretno, njihovo oslanjanje na podatke o hapšenjima i njihov fokus na krivična djela prevare i pronevjere su viđeni kao usko i nejasno definisanje kriminala bijelih kragni. Primjenjivost teorije samokontrole na kriminal bijelih kragni je također kritikovana na osnovu nelogične prepostavke da slaba samokontrola uzrokuje kriminal bijelih kragni, jer većina visokopozicioniranih radnika ne bi došla do svog statusa da nema visok nivo samokontrole. To su potvrdili i Gottfredson i Hirschi u svom pokušaju da odgovore na pitanje da li rukovoditelji imaju visok nivo samokontrole. Oni su zaključili da njihova teorija nema konkretne zaključke, jer pojedinci u bijelim kragnama, da bi dospjeli na visoke i ugledne pozicije, naprimjer u korporacijama, moraju imati visoku samokontrolu.

ZAKLJUČAK

116

Ovaj rad fokusirao se na četiri kriminološke mikro teorije: (i) teoriju učenja, (ii) neutralizaciju (iii) kontrolu i (iv) samokontrolu, te empirijska istraživanja koja su testirala navedene teorijske postavke u kontekstu kriminala bijelih kragni. Zasigurno, kriminal bijelih kragni je konceptualno problematičan, jer ne postoji univerzalna definicija, niti okvir krivičnih djela, zbog čega je ideja veoma rastezljiva i najčešće se posmatra iz dvije perspektive: (i) počinitelja (e.g. statusa ili pozicije u kojoj se nalazi) i (ii) krivičnog djela (e.g. konteksta u kojem je izvršno ili normi koje propisuju određeno ponašanje kao protivpravno, a koje se može determinirati pojmom kriminala bijelih kragni). S tim u vezi, u ovome radu smo ponudili širi integralni koncept kriminala bijelih kragni, uključujući i krivična djela koja mogu vršiti visokopozicionirane i ugledne ličnosti.

Kriminal bijelih kragni predstavlja heterogenu skupu delikata počinjenih od strane osoba relativno visokog društvenog statusa ili ugleda, a koncept ima empirijsku podlogu u kriminološkim teorijama. Teorije i istraživanja izložena u ovome radu omogućuju refleksiju i objašnjenja onoga što je kriminal bijelih kragni.

Teorija društvenog učenja nam pruža širok spektar objašnjenja

⁷⁵ *Ibid.*

kriminalnog ponašanja. Teorijska promišljanja i empirijska testiranja teorije u kontekstu kriminala bijelih kragni ostavljaju zasigurno značajne implikacije na kreiranje politika suprostavljanja i preveniranja ovog fenomena. Iz perspektive socijalnog učenja, devijantno ili kriminalno ponašanje je naučeno i održavano kroz povezanost sa porodicom, prijateljima i saradnicima. Ukoliko bi se složili da uzrok kriminala bijelih kragni jeste, do određene mjere, učenje onda je moguće manipulisati istim procesima učenja ili okolnostima koje utječu na pojavu kriminala bijele kragne. Naprimjer, kreatori preventivnih politika kriminala mogu dizajnirati programe koje koriste varijable socijalnog učenja kako bi promijenili ponašanje osuđenih počinitelja kriminala bijele kragne.

Sutherland je privukao pažnju na kriminal bijelih kragni davne 1939. godine u obraćanju Američkom sociološkom društvu, definišući ga kroz pojedince respektabilnog i visokog društvenog statusa. Sutherlandov cilj bio je da objasni kriminal bijelih kragni kroz teoriju diferencijalne asocijacije kroz koju počinitelj uči tehnikе za vršenje krivičnih djela, ali ujedno i stavove, vrijednosti i uvjerenja koja ga usmjeravaju prema devijantnom djelovanju. Sutherland je naglasio da proces racionalizacije je osnovno sredstvo koje koriste visokopozicionirani subjekti u poslovnom svijetu s ciljem da opravdaju krivična djela.

Sutherland-ovu teoriju nadogradili su Sykes i Matza kroz teorije neutralizacije. Neutralizacija također može biti od vitalnog značaja za razumijevanje i proaktivno djelovanje prema pojedincima višeg društvenog statusa koji se uključuju u protivpravno djelovanje. Pored činjenice da počinitelji kriminala bijelih kragni su racionalna bića, opravdanje koje se nalazi iza njihovog djelovanja je podjednako važno. Cressey je naveo da visokopozicionirani počinitelji koji se uključuju u prevaru racionaliziraju svoje ponašanje tvrdnjama da su samo posuđivali novac. Cressey je ove racionalizacije nazvao vokabularima prilagodbe.⁷⁶ Počinitelji kriminala bijelih kragni su naučeni da se upuštaju u procese samorefleksije, gdje nezakonito djelovanje opravdavaju kao prihvatljivo ili poželjno, iako su svjesni da djeluju protivpravno ili neetično.⁷⁷ Vrijedi dodati da, iako mogu dovesti do devijantnog, nemoralnog i protivpravnog djelovanja, učenje i neutralizacije mogu počinitelja ‘izvesti’ iz devijantnog i protivpravnog djelovanja.⁷⁸

Generalna teorija kriminala nudi objašnjenja sklonosti za vršenje krivičnih djela i ima poseban značaj u razumijevanju kriminala bijelih

⁷⁶ Pogledati: G.S. Green, „White-collar crime and the study of embezzlement“, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 52 5/1993, 95-106.

⁷⁷ P.M. Klenowski/ K.D. Dodson, *op. cit.* 42, 115-122.

⁷⁸ N.L. Piquero/ S.G. Tibbet/ M.B. Blankenship, *op. cit.* 18, 184-185.

kagni. Ona je prikazana kroz nisku samokontrolu koja je (relativno) stabilna kroz životni vijek i prilike za vršenje krivičnih djela koje se mijenjaju kroz vrijeme. Konkretnije, teorija nalazi da pojedinci sa niskom samokontrolom imaju tendenciju da ne ostvaruju dobre društvene veze (i.e. prijatelje). Nepouzdani su, sebični, nepromišljeni, impulsivni. Problem ove teorije i kriminala bijele kragne je kauzalan. Počinitelji kriminala bijelih kagni nalaze se na visokim društvenim položajima ili uživaju respektabilan ugled u društvu. Oni su svoj status/poziciju ostvarili zbog dobre samokontrole i jakih društvenih veza. Zbog toga ova teorija je u određenoj mjeri neodrživa. U radu smo vidjeli da i empirijska istraživanja ne pružaju podjednaku podršku za ovu teoriju u kontekstu kriminala bijelih kagni. Dakle, dosadašnji teorijski razvoj i empirijska istraživanja teorije kontrole i samokontrole u kontekstu kriminala bijelih kagni ponudila su gotovo podjednaku podršku i odbacivanje (primjenjivosti) teorije.

Do sada, razne vrste mikro perspektiva o kriminalu bijelih kagni su razmotrene odvojeno. Mnogi stručnjaci, međutim, ukazuju da je najbolji način za objašnjenje kriminala bijelih kagni korištenje udruženog pristupa koji spaja više perspektiva. Čak i kod specifičnih zaposlenja, prestupi zaposlenika vjerovatno nisu jednodimenzionalan fenomen. Pozivi na udružene teorije su doble na popularnosti sredinom i kasnih 80-ih godina prošlog stoljeća, tako da važnost spajanja različitih perspektiva nije nova ideja. Važnost integracije teorija je pokazao Donald Cressey 1953. godine objašnjavajući uzroke pronevjere u publikaciji *Novac drugih ljudi*. Kasnije, sumirajući Cressey-evo istraživanje, Green je naglasio četiri koraka koja je Cressey video da vode pronevjeri: (i) nedjeljiv finansijski problem, (ii) pronevjera definisana kao sredstvo da se poprave finansijski problemi, (iii) prestupnik bijelih kagni je stekao vještine koje koristi da protivpravno djeluje i (iv) neutralizacija se pojavljuje da pruži visokopozicioniranoj i uglednoj ličnosti mentalnu snagu da izvrši krivično djelo.⁷⁹ Četiri koraka predstavljaju četiri teorije. Nedjeljiv i popravljanje finansijskog problema povezan je sa slabom samokontrolom, korištenje vještina odnosi se na teoriju učenja, a neutralizacije su izvedene iz teorija neutralizacije.

Dean Dabney je intervjuisao 25 medicinskih sestara s ciljem da identificira kako diferencijalna asocijacija, društveno učenje i teorije neutralizacije djeluju zajedno u objašnjavanju devijantnosti sestara. Njegovi intervjuji su pokazali da su 23 ispitanice priznale krađu, a svih 25 je reklo da su vidjele saradnike da kradu. Ukradeni predmeti su uključivali potrošni materijal, zalihe i narkotike. Komentari sestara su pokazali da se „neutralizacije uče od saradnika, kroz neformalni proces socijalizacije“, a sestre su koristile neutralizacije prije vlastitog činjenja protivpravnog djela,

⁷⁹ G.S. Green, *op. cit.* 75, 95-106.

dok su opravdanja korištena za protivpravno ponašanje saradnika.⁸⁰

Makkai i Braithwaite su proveli istraživanje koristeći pristup mješovitih metoda (i.e. kvalitativnih i kvantitativnih). To je uključivalo intervjuje sa zvaničnicima regulatornih tijela, anketiranje direktora staračkih domova, i pregled informacija o povinovanju da bi utvrdili koliko dobro četiri teorije opisuju prestupe u staračkim domovima: teorija kontrole i teorija diferencijalne asocijacije. Oni su otkrili da niti jedna teorija samostalno ne predviđa stope povinovanja te su pozvali na udruživanje teorija da se objasne regulatorni propusti u staračkim domovima.⁸¹

Anketa nad 342 studenta pokazala je da je veza između slabe samokontrole i digitalnog piratstva posredovana teorijom učenja. Autori su naveli da oni sa slabom samokontrolom moraju naučiti kako da čine kriminal bijelih kragni, i mora im biti omogućena prilika za činjenje prestupa.⁸²

Šteta koju uzrokuje i slaba uočljivost, kompleksnost, difuznost odgovornosti i viktimizacije, poteškoće procesuiranja, blage kazne, zakonske i nejasnoće delinkventnog statusa uvjetuju činjenicu da kriminal bijelih kragni je potrebno detaljnije empirijski istraživati koristeći integralne teorijske pristupe u objašnjavanju kriminala bijelih kragni.

⁸⁰ D. Dabney, *op. cit.* 45, 328.

⁸¹ T. Makkai/ J. Braithwaite, *op. cit.* 57, 191-220.

⁸² G.E. Higgins/ B.D. Fell/ A.L. Wilson, „Digital Piracy: Assessing the Contributions of an Integrated Self Control Theory and Social Learning Theory Using Structural Equation Modeling“, 19 *Criminal Justice Studies* vol 19. 1/2006, 3-22.

PROFIT WITHOUT HONOR: EXPLANATION OF THE WHITE-COLLAR CRIMINALITY CAUSE THROUGH EMPIRICAL TESTING OF MICRO- THEORIES

ABSTRACT

White-collar crime has become a prominent social and political issue since the first global economic meltdown began in the last century. Today, this phenomena concerns practitioners and scholars from variety of disciplines. This paper is designed to present a wide-ranging collection of cutting-edge research and micro-level theory and empirical research on white-collar crime. Having said that, it is worth noting that white-collar crime has been mostly neglected by majority academics in Bosnia and Herzegovina; hence this paper discusses the causes of white-collar crime through lenses of learning, neutralization, control and self-control theories and the empirical research thereof. Paper offers comprehensive and critical overview of the state of the art of criminology and criminal justice. To conclude there is no one major explanation of white-collar crime. This paper, rather, suggests an integrated approach in the search of an answer why good respectable or high ranked people commit (white-collar) crime.

120

Keywords: *white-collar crime, theory, criminology, learning, neutralisation, control.*